

УДК 811.161.3

А. Д. Цеплякова

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

**ТРАНСФАРМАЦЫІ КРЫЛАТЫХ ВЫРАЗАЎ У МАЎЛЕННІ
(МОЎНА-НАРМАТЫЎНЫ АСПЕКТ)**

Крылатыя словы, якія ўжываюцца ў беларускай мове, даволі часта трансфармуюцца ў маўленні, што замінае адэкватнаму ўспрыняццю носьбітам мовы іх формы і сэнсу, спараджае іх паўтарэнне ў маўленні ў перайначанай форме, перашкаджае правільнаму разуменню іх зместу і выкарыстанню ў адпаведных кантэкстах. У артыкуле прадстаўлены вынікі аналізу найбольш тыповых трансфармацый крылатых слоў у літаратурна-мастацкіх і публіцыстычных тэкстах.

Мэта даследавання – устанавіць і лексікаграфічна апісаць у моўна-нарматыўным плане асноўныя разнавіднасці трансфармацый у маўленні крылатых слоў, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Фактычным матэрыялам даследавання паслужылі больш за 9000 літаратурна-мастацкіх і публіцыстычных тэкстаў, з якіх было выбрана каля 1500 выпадкаў трансфармацый крылатых слоў з іншамовных крыніц.

У выніку даследавання вызначана, што крылатыя словы трансфармуюцца ў маўленні, дзе змяняецца іх структура і семантыка. Яны мадыфікуюцца ў кантэксце і ў выпадках, калі ўжываюцца як інтэртэксты (змяняюцца іх лексічныя кампаненты і сінтаксічная форма). Большая частка выпадкаў трансфармацый прааналізаваных крылатых слоў (каля 90%) не апісана ў беларускай фразеаграфіі, адсутнічае яна таксама і ў тлумачальных слоўніках сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Вызначаны і дыферэнцаваны трансфармацыі лексічных кампанентаў крылатых слоў (скарачэнне, пашырэнне, субстытуцыя), сінтаксічныя трансфармацыі (парцэляцыя, інверсія, пераўтварэнне ў іншы тып сказа), семантычныя (аўтарызацыя, канкрэтызацыя, адмаўленне і інш.), інтэртэкстуальныя (згадванне вобраза, выкарыстанне ключавых слоў, ужыванне сэнсава маркіраванай часткі). Распрацаваны прынцыпы лексікаграфічнага апісання крылатых слоў, якія трансфармуюцца ў маўленні (на матэрыяле іншамовных адзінак).

Ключавыя словы: сучасная беларуская літаратурная мова, крылатыя словы, іншамовныя крыніцы, трансфармацыя ў маўленні, моўна-нарматыўны аспект, фразеалагічны слоўнік.

Для цытавання: Цеплякова А. Д. Трансфармацыі крылатых выразаў у маўленні (моўна-нарматыўны аспект) // Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медiateхнологіі. 2025. № 1 (291). С. 146–155. DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-20.

A. D. Tseplyakova

Mogilev State A. Kuleshov University

**TRANSFORMATIONS OF WINGED WORDS IN SPEECH
(LINGUISTIC AND NORMATIVE ASPECT)**

Winged words used in the Belarusian language are quite often transformed in speech, which prevents the adequate perception of their form and meaning by native speakers, generates their repetition in speech in a modified form, prevents the correct understanding of their content and use in appropriate contexts. The article presents the results of the analysis of the most typical transformations of winged words in literary and artistic and journalistic texts.

The purpose of the research is to establish and lexicographically describe in linguistic and normative aspect the main types of transformations in speech of winged words used in the modern Belarusian literary language.

More than 9,000 literary, artistic and journalistic texts served as the actual research material, from which about 1,500 cases of transformations of winged words were selected.

The study determined that winged words are transformed in speech, where their structure and semantics change. Winged words are modified in speech and in cases where they are used as intertexts. In speech, the lexical components and syntactic form of winged words change. Most cases of transformation of the analyzed winged words (about 90%) are not described in Belarusian phraseology, they are also absent in explanatory dictionaries of the modern Belarusian literary language.

The transformations of lexical components of winged words (shortening, expansion, substitution) are defined and differentiated. The syntactic transformations of winged words (parcellation, inversion, conversion to another type of sentence) are defined and differentiated. The semantic transformations of winged words

(authorization, concretization, negation, etc.) are defined and differentiated. The intertextual transformations of winged words (mention of an image, use of keywords, use of a semantically marked part) are defined and differentiated. The principles of lexicographic description of winged words that are transformed in speech (on the basis of foreign language units) are developed.

Keywords: modern Belarusian literary language, winged words, foreign language sources, phraseological dictionaries.

For citation: Tseplyakova A. D. Transformations of winged words in speech (linguistic and normative aspect). *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and Mediatechnologies*, 2025, no. 1 (291), pp. 146–155 (In Belarusian).

DOI: 10.52065/2520-6729-2025-291-20.

Уводзіны. Крылатыя словы – гэта розныя па структуры і змесце цытаты з літаратурных ці фальклорных тэкставых крыніц, яны масава вядомы і рэгулярна ўжываюцца ў маўленні, але могуць страчваць асацыяцыю са сваёй крыніцай і выкарыстоўвацца як фразеалагізмы або як прыказкі [1–6]. У сучаснай беларускай мове налічваецца шмат крылатых слоў, зафіксаваных у шэрагу тлумачальных слоўнікаў [7–11]. Рознааспектнае вывучэнне крылатых слоў – гэта адна з актуальных праблем сучаснага беларускага мовазнаўства [12].

Крылатыя словы ў працэсе функцыянавання ў маўленні могуць ужывацца ў змененай форме. Вылучаюць тры фактары іх фармальных відазмяненняў. Найперш, форма крылатых слоў часта змяняецца пры іх запазычанні з адной мовы ў іншую [13]. Па-другое, крылатыя словы трансфармуюцца ў выніку іх парадыйных ці жартоўных перафразаванняў, калі ствараюцца т. зв. «антыцытаты» [14, 15]. Па-трэцяе, форма крылатых слоў мадыфікуецца пры іх ужыванні ў маўленні, калі носьбіты мовы вымушаны ў той ці іншай ступені змяняць форму цытаты, каб убудаваць яе ў пэўны кантэкст [16]. У апошнім выпадку асноўнай прычынай трансфармацыі крылатых слоў з’яўляецца ўласцівы ім лаканізм [17], які не дазваляе моўніку выкарыстаць тую ці іншую ўстойлівую цытату ў сваім маўленні ў першапачатковай форме, бо яна вельмі часта не адпавядае сінтаксічнай арганізацыі кантэксту (што, дарэчы, уласціва таксама і прыказкам).

Трансфармацыі крылатых слоў у кантэксце пакуль недастаткова вывучаны. Аднак паколькі ўсе крылатыя словы з’яўляюцца адным з відаў устойлівых спалучэнняў слоў і афармляюцца паводле сінтаксічнай структуры словазлучэння ці сказа, то яны змяняюцца ў маўленні паводле агульных заканамернасцей перафразавання ўсіх іншых устойлівых адзінак. У шэрагу папярэдніх нашых даследаванняў былі апісаны некаторыя віды мадыфікацый крылатых слоў у маўленні [18–24].

Трэба заўважыць, што апісанне змяненняў крылатых слоў у маўленні важна не толькі ў тэарэтычным плане (пры вызначэнні парадыгмы форм моўных адзінак), але і ў прыкладных аспектах

(па-першае, у лінгвадыдыктычным, а па-другое, у лексікаграфічным). «Апісанне крылатых слоў у спецыяльных слоўніках з’яўляецца вельмі важнай справай не толькі ва ўласна лінгвістычным плане (інвентарызацыі і тлумачэння моўных адзінак), але і ў моўна-нарматыўным аспекце, таму што далёка не ўсе носьбіты мовы ведаюць, менавіта з якой мовы-крыніцы і з якіх тэкставых крыніц паходзяць тыя ці іншыя крылатыя словы, якой асобе належыць іх аўтарства, што азначалі яны ў сваіх першакрыніцах, у якой форме ўжываліся і сталі шырока вядомымі, як і калі трапілі ў беларускую мову, якім чынам у ёй асіміляваліся і якія ў выніку набылі асаблівасці зместу і/або формы» [25, с. 81]. Веданне першапачатковай формы крылатых слоў і іх тыповых пераўтварэнняў пры ўжыванні ў маўленні з’яўляецца арганічнай часткай валодання літаратурнай нормай.

Мэта даследавання – вызначыць найбольш тыповыя трансфармацыі крылатых выразаў у маўленні і апісаць іх у межах нарматыўнага слоўніка.

Фактычным матэрыялам даследавання паслужылі больш за 9000 літаратурна-мастацкіх і публіцыстычных тэкстаў розных жанраў, з якіх было абрана каля 1500 выпадкаў змяненняў крылатых слоў. Больш за 90% гэтых выпадкаў не былі зафіксаваны ў існуючых тлумачальных слоўніках крылатых слоў сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Метадалагічнай асновай даследавання з’яўляецца тэорыя крылатых слоў як адной з разнавіднасцей афарыстычных адзінак мовы [26; 27, с. 131–132], тэорыя трансфармацый у маўленні моўных і маўленчых клішэ [28], відазмяненняў фразеалагічных адзінак [29], мадыфікацый прыказак [30], трансфармацый моўных і маўленчых афарызмаў [31, 32], а таксама тэорыя і практыка лексікаграфічнага апісання крылатых слоў [33–35].

Асноўная частка. 1. Тыпы трансфармацыі крылатых слоў у маўленні. Даследаванне паказала, што змяненні формы крылатых слоў пры іх ужыванні могуць быць структурныя і семантычныя, а таксама камбінаваныя (структурна-семантычныя). Да таго ж змяненні крылатых слоў могуць насіць інтэртэкстуальны характар, калі ў маўленні выкарыстоўваецца не сама цытата, а толькі яе пэўны структурны кампанент.

1.1. Структурныя трансфармацыі – гэта тыя ці іншыя відазмяненні сінтаксічнай арганізацыі і/або лексічнага складу крылатых слоў. Трэба адзначыць, што ў сваім непасрэдным (чыстым) выглядзе сінтаксічныя або лексічныя змяненні формы крылатых слоў сустракаюцца даволі рэдка. Пераважна пэўныя відазмяненні іх сінтаксічнай арганізацыі выклікаюць адпаведныя змяненні лексічнага складу, і наадварот.

1.1.1. Трансфармацыя лексічнага складу крылатых слоў ахоплівае яго пашырэнне або скарачэнне, а таксама субстытуцыю (замену) асобных лексічных кампанентаў. У пераважнай большасці выпадкаў змяненне лексічнага складу крылатых слоў суправаджаецца ў кантэксце ўзнікненнем іх новага сэнсу, розных канатацый, што вядзе да недакладнага або нават памылковага разумення іх першапачатковага зместу.

Скарачэнне лексічнага складу крылатых слоў адбываецца ў рознай ступені (знікненне ў кантэксце ад аднаго кампанента крылатага выразу да ўсіх яго кампанентаў, акрамя толькі аднаго). Напрыклад: *Аўтар пераканаўча аспрэчвае распаўсюджанае памылковае ўяўленне пра Сярэднявечча як нібыта бяссплённы перыяд у еўрапейскай гісторыі, якому быццам бы быў уласцівы «сон розуму»* («Літаратура і мастацтва», 2002, № 1) – параўн. *Сон розуму нараджае пачвар* (назва афорта Францыска Гойі з цыкла «Капрычас»); *[Хітры:] – Афгаіша, хадзі да стала, чаго ты там тырчыш? Ты што, сапраўды нямы ці вытэндрываеешся? Калі нямы, дык мычаць павінен! Усе нямыя мычаць, а не маўчаць! А ён ходзіць – як цень Гамлета...* (А. Дудараў «Злом») – параўн. *цень бацькі Гамлета* (выраз з трагедыі Уільяма Шэкспіра «Гамлет»).

Пашырэнне лексічнага складу крылатых слоў мае характар або ўстаўкі, або далучэння новых лексічных кампанентаў (ад аднаго да некалькіх). Напрыклад: *У студэнцкія гады прыйшло разуменне таго, што адукацыя заўсёды застаецца з чалавекам, а веды – сапраўдная сіла* («Чырвоная змена», 2000, № 151–152) – параўн. *Веды – сіла* (афарызм Фрэнсіса Бэкана з яго трактата «Вопыты»); *Смеху варта: ад вялікага да смешнага адзін крок, а смешнае да вялікага дацягнуцца не можа* (М. Коўзкі «Доля праўды») – параўн. *Ад вялікага да смешнага адзін крок* (афарызм французскага імператара Напалеона Банапарта).

Субстытуцыя лексічных кампанентаў у складзе крылатых слоў можа датычыць замены як паўназначных, так і службовых лексічных адзінак, закранаць замены як асобных лексічных адзінак, так і іх спалучэнняў. Напрыклад: – *Ат, і не гавары, – махнуў адчайна рукою Сакалоў. – Цяжка, браце ты мой, жыць, калі «адзін за ўсіх, а ўсе – на аднаго»...* – *Як гэта разумець? – асцярожна ўдакладніў я* («Вожык», 1982, № 10) –

параўн. *Адзін за ўсіх і ўсе за аднаго* (выслоўе з рамана Аляксандра Дзюма-бацькі «Тры мушкетёры»); – *Глупства! Вызваляю цябе ад прысягі! [Міністр:] – Я прысягаў Айчыне, Бацькаўшчыне, а не табе! [Правадыр:] – Бацькаўшчына – гэта я! Усё астатняе – цыфу!* (М. Матукоўскі «Калізей») – параўн. *Дзяржава – гэта я!* (выслоўе французскага караля Людовіка XIV); *Добра смяецца той, хто смяецца разам з усімі* («Вожык», 1985, № 4) – параўн. *Добра смяецца той, хто смяецца апошнім* (афарызм з байкі Жана П’ера Клары дэ Фларыяна «Два селяніна і хмара»); *Па шчырасці, я ніколі не думаў, што табе захочацца слухаць пра чыста мужчынскія справы, пра забойствы і вайну, пра Шэкспірава «Быць ці не быць?», якое для мужчыны гучыць інакш... Забіваць альбо не забіваць? А для жанчыны... Нараджаць ці не нараджаць? А для жанчыны... Нараджаць ці не нараджаць? (ці) не быць «Гісторыя ката»* – параўн. *Быць або (ці) не быць* (выслоўе з трагедыі Уільяма Шэкспіра «Гамлет»).

1.1.2. Трансфармацыя сінтаксічнай арганізацыі крылатых слоў у сваім непасрэдным (чыстым) выглядзе, як правіла, не вядзе да змянення іх агульнага сэнсу. Да такіх сінтаксічных мадыфікацый адносяцца найперш парцэляцыя, інверсія і пераўтварэнне ў іншы тып сказа.

Парцэляцыя крылатых слоў у кантэксце можа быць кантактная або дыстантная. Напрыклад: *Людзі гінуць... За метал* («Звязда», 2012, № 65) – параўн. *Людзі гінуць за метал* (выраз з лібрэта оперы Шарля Франсуа Гуно «Фауст»); *Хлопец пакуль што карыстаўся ўсімі перавагамі свайго няцігадовага ўзросту і таму ніколі не губляў добрага настрою. Яго яшчэ ніхто не крануў нават пальцам, яму не трэба было раіцца арыфметыку і дапамагаць маці, і жыццё ўяўлялася хлосту адной суцэльнай гульнёй* (І. Навуменка «Пэраломны ўзрост») – параўн. *Што наша жыццё? Гульня* (афарызм з лібрэта оперы Пятра Чайкоўскага «Пікавая дама»).

Інверсія ў межах сінтаксічнай арганізацыі крылатых слоў можа закранаць як іх асобныя лексічныя кампаненты, так і цэлыя спалучэнні лексічных адзінак (у тым ліку кампазіцыйныя часткі). Напрыклад: *Усмішлівая парачка схавалася за бурчковай занавескаю, пакінуўшы мяне любавачца высокім белым крэслам. Давялося пайсці далей і разглядаць штучны тавар. Заапарк у чырвоным, пурпуровым, бэзавым, ліловым святле. Людзі – жывёлы. Жывёлы – людзі* (А. Глобус «Толькі не гавары маёй маме...») – параўн. *Чалавек – жывёла (звер)* (назва рамана Эміля Заля з цыкла «Ругон-Макары»); *Вось у чым пытанне – «Быць альбо не быць?»* (А. Макаёнак «Выбачайце, калі ласка») – параўн. *Быць або (ці) не быць: вось у чым пытанне* (выслоўе з трагедыі Уільяма Шэкспіра «Гамлет»).

Пераўтварэнне ў іншы тып сказа – даволі рэдка з’ява трансфармацыі крылатых слоў, якая не

суправаджаецца ў маўленні адпаведнымі лексічнымі відазмяненнямі. Напрыклад: *Часам аўтар апаведу трапляе ў палон да, як цяпер кажучь, харызматычнай асобы героя і за ім следам імкнецца ахапіць неабдымнае, “перабытаць дзень і ноч”, “спыніць імгненне”, каб выказаць самае шчырае захапленне* («Літаратура і мастацтва», 2001, № 7) – параўн. *Спыніся імгненне!* (выслоўе з трагедыі Іагана Вольфганга Гётэ «Фаўст»).

1.1.3. Камбінацыі лексічнай і сінтаксічнай трансфармацый пры відазмяненні крылатых слоў у маўленні назіраюцца даволі часта. Так, найбольш тыповымі спалучэннямі змяненняў лексічнага складу і сінтаксічнай арганізацыі крылатых слоў можна лічыць наступныя:

– скарачэнне + пераўтварэнне ў іншы тып сказа. Напрыклад: *Сёння яго [Кандрата Краніву] трэба адкрываць занова. Яго выдатныя сатырычныя п’есы «Хто смяецца апошнім», «Мілы чалавек», «Брама неўміручасці» не старэюць, як і яго байкі. Іх персанажы не толькі жывуць, але і набіраюць такую сілу і размах, што становіцца жудасна* («Літаратура і мастацтва», 1996, № 15) – параўн. *Добра смяецца той, хто смяецца апошнім* (афарызм з байкі Жана П’ера Клары дэ Фларыяна «Два селяніна і хмара»);

– пашырэнне + парцэляцыя. Напрыклад: – *Ці, можа, не разумееш, што такое партыйная дысцыпліна? – Усё разумею, – пакорліва адказаў ён. – Дык сам не расслабіўся і не расслабляй іншых – больш і лепш выконвай! Не забывай: быццё вызначае святдомасць. І біццё!* (Г. Далідовіч «Заходнікі») – параўн. *Быццё вызначае святдомасць* (афарызм Карла Маркса з прамовы да яго працы «Да крытыкі палітычнай эканоміі»);

– субстытуцыя + інверсія. Напрыклад: *[Клаўдзія:] – Можна, я шчыра не пакахала вас? [Авяр’ян:] – Глупства! Анетыт за сталом прыходзіць. [Клаўдзія:] – Ну, як жа – пры жывым мужу! (А. Дзялендзік «Гіпапатам») – параўн. Анетыт прыходзіць у часе яды* (афарызм з рамана Франсуа Рабле «Гарганцюа і Пантагруэль»).

1.2. Семантычная трансфармацыя крылатых слоў у маўленні – гэта не набыццё ім новага сэнсу, а разнастайныя мадальныя відазмяненні, якія закранаюць, паводле Р. Я. Крэйдліна, «модусныя кампаненты выказвання» [31, с. 199]. Да мадальных трансфармацый крылатых слоў адносяцца аўтарызацыя, канкрэтызацыя, змяненне модуса паведамлення, адмаўленне.

Аўтарызацыя – гэта ўвядзенне ў фонавы змест крылатых слоў новых суб’ектаў (у выніку чаго крылатая цытата прыпісваецца іншаму аўтару). Напрыклад: *Як кажучь швейцарцы ў Давосе: «Шэрыя ля фам». Сярод прыгожай паловы на 30 % менш прыхільніц рынкавай эканомікі і больш аматараў планавай эканомікі* («Звязда», 2001, № 2) – параўн. *шэрыя ля фам / шукайце жанчыну* (выраз

з рамана Аляксандра Дзюма-бацькі «Магікане Парыжа»).

Канкрэтызацыя семантыкі крылатых слоў рэалізуецца ў тым, што пэўныя агульныя рысы, уласцівасці, прыметы надаюцца (прыпісваюцца) канкрэтным асобам (гэта прыём адваротны генералізацыі), што можа выклікаць у кантэксце адпаведных змяненняў сінтаксічнай арганізацыі і лексічнага складу крылатых слоў. Напрыклад: *«Для яе час – грошы»* («Літаратура і мастацтва», 2003, № 24) – параўн. *Час – грошы* (афарызм з кнігі Бенджамена Франкліна «Парада маладому купцу»); *3 густой імглы, празрыста падрумяненай усходам сонца, на мяне пазірала касуля. На мілай мордачцы вельмі выразна відно было недаўменне. Выйшла з лесу, а тут... Спыніся, маё першае ў жыцці, такое казачна прыгожае імгненне!...* (Я. Брыль «Вячэрняе») – параўн. *Спыніся імгненне!* (выслоўе з трагедыі Іагана Вольфганга Гётэ «Фаўст»).

Змяненне модуса паведамлення – гэта наданне крылатым словам у кантэксце іншай інтанацыі, імператывнасці, замена сцвярджэння на пытанне або пабуджэнне (і наадварот). Напрыклад: – *І не такія разумнікі ад празмернага гонару галовы гублялі. Не нам раўня... Вось так вось! Як там французы гавораць? Кароль памёр, няхай жыве кароль?* (М. Матукоўскі «Мудрамер») – параўн. *Кароль памёр! Няхай жыве кароль!* (выслоўе з афіцыйнага рытуалу каралеўскага дому ў Францыі да пачатку XIX ст.); *Людзі, сапраўды будзьце пільнымі: па Мінску разгульвае маньяк* («Чырвоная змена», 2002, № 45) – параўн. *Людзі, будзьце пільнымі!* (выслоўе з кнігі Юліуса Фучыка «Рэпартаж з пятлёй на шыі»).

Адмаўленне можа быць у адносінах як да ўсяго зместу крылатых слоў, так і да зместу іх асобных лексічных кампанентаў або пэўных структурных частак (і маркіруецца з дапамогай устаўкі адмоўнай часціцы *не*). Напрыклад: *Не шукайце жанчыну, бо яна вас ашукае* («Вожык», 2000, № 6) – параўн. *Шукайце жанчыну!* (выраз з рамана Аляксандра Дзюма-бацькі «Магікане Парыжа»); *[Аліна:] – Ніводнага спірт ужываць не будзе. [Буслай:] – Чалавек – не жывёла, дарагуша... У яго ў гэтым кацялку (паляпаў па галаве) думкі розныя* (А. Дзялендзік «Аперацыя “Мнагажэнец”») – параўн. *Чалавек – жывёла (звер)* (назва рамана Эміля Заля з цыкла «Ругон-Макары»); *Перада мной стаялі жанчыны далёка ўжо не бальзакаўскага веку і мужчыны Бальзакавага выгляду* («Звязда», 2000, № 51) – параўн. *Жанчыны бальзакаўскага веку* (ад назвы рамана Анарэ дэ Бальзака «Трыццацігадовая жанчына»).

1.3. Камбінаваныя (структурна-семантычныя) трансфармацыі крылатых слоў у маўленні бываюць самымі разнастайнымі і могуць складацца

з камбінацыяй двух, трох і нават чатырох відазмяненняў. Аднак найбольш распаўсюджаныя спалучэнні двух змяненняў:

– субстытуцыя + канкрэтызацыя. Напрыклад: *XX стагоддзе ведае рэмаркаўскае «згубленнае пакаленне», быкаўскае «забітае пакаленне». Апошняя яго трэць павінна была прайсці пад знакам «сямідзесятнікаў», якія, аднак, з-за сваёй малалікасці, абумоўленай ваеннай і паваеннай дэмаграфічнай сітуацыяй, не здолелі спраўдзіць чаканні («Літаратура і мастацтва», 2000, № 32) – параўн. *Згубленае пакаленне* (эпіграф да рамана Эрнэста Хемінгуэя «І ўзыходзіць сонца»);*

– пашырэнне + адмаўленне. Напрыклад: *Мы асуджаем тэарызм, лічым, што святая мэта не апраўдвае любых сродкаў* («Літаратура і мастацтва», 1996, № 7) – параўн. *Мэта апраўдвае сродкі* (афарызм з трактата Германа Бузенбаўма «Асновы маральнага багаслоўя»).

1.4. Інтэртэкстуальная трансфармацыя крылатых слоў рэалізуецца ў выпадках, калі яны ўжываюцца ў маўленні як інтэртэксты. Такое ўжыванне мае выгляд убудоўвання ў кантэкст крылатага выразу ці афарызма як тэксту. Напрыклад: «*Форменная*» *проблема абмяркоўваецца ўжо не першы год. Агульнай абязалаўкі не існуе, і дылема «быць ці не быць» вырашаецца самастойна кіраўніцтвам кожнай асобнай школы. Хаця першапачаткова мелася на ўвазе, што і бацькі будуць прымаць удзел у вырашэнні гэтай актуальнай праблемы* («Чырвоная змена», 2000, № 159–160) – параўн. *Быць або (ці) не быць: вось у чым пытанне* (выслоўе з трагедыі Уільяма Шэкспіра «Гамлет»). У сваю чаргу, трансфармацыя крылатых слоў як тэкстаў у маўленні мае спецыфічныя рысы і істотна адрозніваецца ад пераўтварэнняў устойлівых выразаў і фраз, у яе характар выкарыстання тэксту ў тэксце.

Інтэртэкстуальныя трансфармацыі крылатых слоў бываюць трох асноўных тыпаў: згадваецца вобраз; выкарыстоўваецца ключавое слова; ужываецца сэнсава маркіраваная частка.

Згадвае вобраз, які ўласцівы крылатаму выразу ці афарызму, адсылае ў кантэксце да адпаведнай крылатай цытаты. Напрыклад: – *Чаго ты пужаешся? Нібыта я – раз'ятраны звяруга? – голас у Сунічніка быў нізкі, грудны, але не хрыпаваты, як у курцоў, а мяккі, акторскі. Такі голас выклікае поўны давер, і вельмі прыдаецца дактарам, святарам і ўсім тым, хто абавязаны суцяшаць прыніжаных і пакрыўджаных. – Чалавек горшы за драпежнага зверга, – накліла маладзічка* (А. Глобус «Сунічнік»), дзе ў фразе *Чалавек горшы за драпежнага зверга* згадваецца вобраз ‘жывёльная сутнасць чалавека’ – параўн. *Чалавек – жывёла (звер)* (назва рамана Эміля Заля з цыкла «Ругон-Макары»); *Паток святдомасці – Стыль еўрапейскі. Працуецца табе, Не лічачы*

капейкі. Паўсюд адно чутно: «Бярэш віток!» Святдомасць збыў даўно, Наладзіўшы паток (М. Мятліцкі «Мэтру»), дзе разам з ужываннем слова *святдомасць* згадваецца вобраз ‘патоў’ (што спалучаецца з каламбурам, паколькі лексема *патоў* ужываецца ў іншым значэнні) – параўн. *Паток святдомасці* (выраз з кнігі Уільяма Джэймса «Навуковыя асновы псіхалогіі»).

Выкарыстанне ключавога слова, якое займае сэнсава цэнтральнае месца ў лексічным складзе крылатай цытаты. Напрыклад: *Якая мэта – такія і сродкі* («Вожык», 1999, № 3), дзе ўжыты ключавыя словы *мэта* і *сродкі* – параўн. *Мэта апраўдвае сродкі* (афарызм з трактата Германа Бузенбаўма «Асновы маральнага багаслоўя»); *Калі што і прыносіць выгоды, дык гэта несправядлівасць. Яна адмаўляе роўнасць. Дзякуючы ёй, у адных – усё, а ў іншых – нічога* (А. Глобус «Рэгістрант»), дзе ўжываюцца ключавыя словы *усё* і *нічога* – параўн. *Усё або нічога* (афарызм з п’есы Генрыка Ібсена «Бранд»).

Ужыванне сэнсава маркіраванай часткі (звычайна пачатковыя словы крылатага выразу ці афарызма), якая адсылае ў маўленні да адпаведнай крылатай цытаты. Напрыклад: – *Кожны раз баюся. Пара ўжо прывыкнуць... Вайна ёсць вайна... Лепш загінуць за ўсіх, чым... Хто гэта сказаў: «Лепш намерці стоячы, чым жыць на каленях!» – Яна [Тацяна] напружыла памяць. – Далорэс Ібаруры? Так, Ібаруры (І. Шамякін «Крыніцы»), дзе ўжываецца фраза *Лепш загінуць..., якая з’яўляецца пачаткам і сэнсавым маркерам шырока вядомай крылатай цытаты, што адразу згадваецца ў кантэксце* – параўн.: *Лепш намерці стоячы, чым жыць на каленях!* (афарызм іспанскага палітычнага дзеяча Далорэс Ібаруры з яе прамовы на мітынг).*

Усе пералічаныя разнавіднасці змяненняў крылатых слоў пры іх ужыванні ў маўленні патрабуюць не толькі лінгвістычнага апісання, але і лексікаграфічнай фіксацыі, у межах якой магчыма дакладная інвентарызацыя асноўных тыпаў трансфармацый крылатых выразаў і афарызмаў.

2. Апісанне трансфармацый крылатых слоў у нарматыўным (вучэбным) слоўніку. Лексікаграфічная фіксацыя відазмяненняў крылатых слоў пры іх ужыванні ў маўленні мае найбольшую значнасць у межах тлумачальных і вучэбных слоўнікаў, паколькі яны часцей за ўсё выкарыстоўваюцца ў якасці даведнікаў, да якіх звяртаюцца ў выпадках, калі трэба атрымаць максімальна дакладную інфармацыю аб той ці іншай моўнай з’яве.

Інфармацыя аб трансфармацыях у маўленні крылатых слоў павінна паслядоўна падавацца ў тлумачальных і вучэбных слоўніках у зоне ілюстрацыйных прыкладаў (у канцы з асобным пазначэннем – пад «зорачкай»).

Пакажам узор адлюстравання ў слоўніках трансфармацый крылатых слоў у маўленні на матэрыяле адзінак з нямецкамоўных тэкставых крыніц. Напрыклад:

АРХІТЕКТУРА – ГЭТА ЗАСТЫЛАЯ МУЗЫКА ← ням. *Die Architektur ist erstarrte Musik* – афарызм з курса лекцый «Філасофія мастацтва» (*“Philosophie der Kunst”*, 1802–1803) нямецкага філосафа Фрыдрых Вільгельма Йозефа фон Шэлінга (1775–1854) у Йенскім універсітэце (Германія). *Але мы сапраўды любім гэты выраз: застылая музыка. Трэба толькі ўмець слухаць гэтую музыку. А яшчэ я сказаў бы, што архітэктура – гэта своеасаблівы лангіс эпохі («Звезда»). Таксама архітэктура. На колах. Застылая музыка тут мусіць мець конскую сілу. Мінскія двары даўно ператварыліся ў аўтастаянкі («Наш час»).

ВАЙНА – ГЭТА ПРАЦЯГ ПАЛІТЫКІ ІНШЫМІ СРОДКАМІ ← ням. *Der Krieg ist <nichts anderes als> die Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln* – афарызм з ваеннага трактата «Аб вайне» (*“Vom Kriege”*, 1832–1833) прускага генерал-маёра і ваеннага тэарэтыка Карла Клаўзевіца (1780–1831). *Такім чынам, варта адзначыць, што пры ўсіх зменах палітычнага становішча і тактыкі Арміі Краёвай яе дзейнасць у Беларусі заўсёды была, як правіла, выразна антыбеларускай, была фактычна працягам іншымі сродкамі “санацыйнай” палітыкі даваеннай Польшчы (І. Саверчанка, З. Санько «150 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі»).

ЗА ДРЭВАМІ НЕ БАЧЫЦЬ ЛЕСУ ← ням. *den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen* – выраз з паэмы «Музарыён, або Філасофія грацый» (*“Musalion”*, 1768) нямецкага паэта і пісьменніка Крыстофа Марціна Віланда (1733–1813). *Гэты чалавек ведае, чаго ён хоча. Мае сілу волі. Практычна глядзіць на свет. Таму можа дабіцца ўсяго таго, чаго не дабіўся ён, незразумелы сабе самому гібрыд педанта і летуценніка, стары няўдачнік, які рваўся да ўлады, але так і не спазнаў яе смаку. Заўсёды ён за дрэвамі не бачыў лесу, а за лесам не бачыў дрэў. А гэты – бачыць (А. Мальдзіс «Восень пасярод вясны»).

Трэба адзначыць, што вельмі важна, каб у тлумачальных і вучэбных слоўніках таксама былі адлюстраваны такія варыянтныя формы крылатых выразаў і афарызмаў, якія ўзніклі ў выніку трансфармацый іх у маўленні. Гэтыя варыянтныя формы павінны змяшчацца пасля асноўнай формы крылатых слоў і ілюстравацца адпаведнымі прыкладамі іх ужывання ў маўленні. Напрыклад:

ГАДЫ (ВУЧНЕЎСТВА) НАВУЧАННЯ ← ням. *Lehrjahre* – выраз з назвы рамана «Гады вучэння Вільгельма Мейстара» (*“Wilhelm Meisters Lehrjahre”*, 1795–1796) нямецкага пісьменніка Іагана Вольфганга Гётэ (1749–1832). *Ён бачыў усяго

чалавека, пачынаючы ад маленства і канчаючы ягоною старасцю. Вось крохкае дзяцінства з першымі баязлівымі крокамі. А далей гарэзнасць, дураслівая бесклапотнасць, гады залатога вучнёўства. І памалу, зусім непрыкметна, чалавек афармляецца ў даросласць (Я. Скрыган «Старасць»). У пачатковых класах я вучылася ў Падэй-каўскай школе, а потым пайшла ў Забалацкую сярэднюю, якую скончыла на выдатна. Цяпер гэта складана ўявіць, аднак у гады майго вучнёўства ў нас былі паралелі «А», «Б», «В», «Г» («Народная газета»). **ВУЧНЕЎСКІЯ ГАДЫ.** Аднак як хлопцы ні стараліся ўцягнуць мяне зноў у сваю кампанію, я не паддаваўся. Мне рупіла не гульня, а зусім іншае. Мне трэба было чытаць і чытаць мастацкую літаратуру, каб не быць прафанам. Звычайна класічную літаратуру людзі чытаюць у вучнёўскія гады. Я такое магчымасці не меў (Р. Сабаленка «Іду ў жыццё»).

ЗОРНЫ ЧАС ← ням. *Sternstunde* – выраз з прадмовы да зборніка гістарычных навел «Зорныя часы чалавецтва» (*“Sternstunden der Menschheit”*, 1927) аўстрыйскага пісьменніка Стэфана Цвейга (1881–1942). *Ёсць і такія, хто не думае ні пра якую перабудову, чакае, калі вернецца ранейшы яго “зорны час”. Сёй-той жа, замест таго каб самому жыць і працаваць па-новаму, закідае жыць і працаваць па-новому іншых... (Б. Сачанка «Мне сняцца сны аб Беларусі...»). **ЗОРНАЯ ГАДЗІНА (ЧАСІНА).** Зорная гадзіна Андрэйчанкі настала, калі на экраны выйшла «Сібірыяда». Карціна Канчалоўскага, якая мела вялізны поспех у СССР і за мяжой, была ўдастоена прыза на Канскім фестывалі («Агенства навінаў»). На першым часе Андрэй Іванавіч мітусіцца як апантаны. З раніцы кідаецца ў майстэрню, малое, загрунтоўвае палатно, робіць бясконцыя накіды пейзажаў, партрэтаў, нацюрмортаў. Адчувае: наступае яго зорная часіна. Позна наступае, на схіле жыцця, але шчасце асабістае і творчае яго усё-такі не адмінула (І. Навуменка «Якая доўгая вайна»).

Лексікаграфічная фіксацыя варыянтаў, якія склаліся пад уплывам трансфармацый крылатых слоў у маўленні дазволіць каліфікаваць такія варыянтныя формы і ўключыць іх у парадыгму форм ужывання крылатых адзінак як часткі падсістэмы ўстойлівых адзінак мовы.

Заклучэнне. Такім чынам, аналіз ужывання крылатых слоў у маўленні на матэрыяле літаратурна-мастацкіх твораў і публіцыстычных тэкстаў паказаў, што крылатыя выразы і афарызмы змяняюцца ў кантэксце свайго выкарыстання, падпадаюць пад розныя віды структурных, семантычных і камбінаваных (структурна-семантычных) трансфармацый, а таксама пераўтвараюцца ў маўленні пры сваім функцыянаванні як інтэртэксты.

У выніку даследавання ўстаноўлена, што структурныя трансфармацыі крылатых слоў у маўленні закранаюць як іх лексічны склад, так і сінтаксічную арганізацыю. Да відазмяненняў лексічнага складу крылатых слоў адносяцца яго скарачэнне і пашырэнне, а таксама субстытуцыя асобных кампанентаў. Трансфармацыя сінтаксічнай арганізацыі крылатых слоў рэалізуецца як парцэляцыя, інверсія і пераўтварэнне ў іншы тып сказа. Камбінацыі відазмяненняў лексічнага складу і сінтаксічнай арганізацыі крылатых слоў у асноўным складаюцца з дзвюх адпаведных трансфармацый (скарачэнне + пераўтварэнне ў іншы тып сказа; пашырэнне + парцэляцыя; субстытуцыя + інверсія і г. д.). Семантычныя трансфармацыі крылатых слоў у маўленні адбываюцца ў межах мадальных пераўтварэнняў: аўтарызацыі, канкрэтызацыі, змянення модуса паведамлення, адмаўлення. Семантычныя відазмяненні суправаджаюцца, як правіла, адпаведнымі мадыфікацыямі сінтаксічнай арганізацыі крылатых слоў. Камбінацыі структурных і семантычных трансфармацый крылатых слоў абмяжоўваюцца пераважна бінарнымі змяненнямі (субстытуцыя лексічных кампанентаў + канкрэтызацыя; пашырэнне лек-

січнага складу + адмаўленне і г. д.). Мадыфікацыі ў маўленні крылатых слоў як інтэртэкстаў рэалізуюцца шляхам згадвання вобраза, выкарыстання ключавага слова, ужывання сэнсава маркіраванай часткі.

Моўна-нарматыўнае апісанне мадыфікацыі крылатых слоў пры іх ужыванні ў маўленні прадугледжвае не толькі тэарэтычнае апісанне гэтай з’явы, але і лексікаграфічную фіксацыю адпаведных выпадкаў у нарматыўных слоўніках (тлумачальных і вучэбных). Трансфармацыі крылатых слоў павінны апісвацца ў асобных зонах слоўнікавых артыкулаў і ілюстравацца адпаведнымі прыкладамі ўжывання ў тэкстах розных відаў дыскурсу. Падрыхтаваныя ўзоры лексікаграфічнага апісання трансфармацый крылатых слоў будуць выкарыстаны пры ўкладанні тлумачальнага слоўніка «Крылатыя выразы і афарызмы ў беларускай мове».

Даследаванне выканана ў межах НДР «Беларуская фразеалогія, парэміялогія, моўная афарыстыка ў кантэксце еўрапейскіх моў і культур (сінхронічны і дыяхранічны аспекты)» (ДР № 20211335) падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў 2021–2025 гг.

Спіс літаратуры

1. Лепешаў І. Я. Крылатыя словы // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мінск: БелСЭ, 1986. Т. 3. С. 137.
2. Міхневіч А. Я. Крылатыя словы // Беларуская мова: энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 1994. С. 273–274.
3. Іваноў Я. Я. Крылатыя словы // Беларускі фальклор: энцыклапедыя. Мінск: БелЭн, 2005. Т. 1. С. 729–730.
4. Иванов Е. Е. Языковая природа крылатых слов // Проблемы беларускага літаратуразнаўства. Мінск: МНТ, 2000. С. 303–312.
5. Ломакина О. В., Мокиенко В. М. Крылатика в современном культурном контексте // Вестник РУДН. Сер.: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2019. Т. 10, № 2. С. 256–272.
6. Іваноў Я. Я. «Душа крылатая ў слова!...»: крылатыя выразы і афарызмы як моўная з’ява // Роднае слова. 2025. № 1. С. 38–41.
7. Янкоўскі Ф. Крылатыя словы і афарызмы (з беларускіх літаратурных крыніц). Мінск: Выд-ва АН БССР, 1960. 135 с.
8. Иванова С. Ф., Іваноў Я. Я. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: лінгвакраіназнаўчы дапаможнік. Мінск: БСФ, 1997. 262 с.
9. Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумач. слоўн.: у 2 ч. / С. В. Венідзіктаў [і інш.]. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. Ч. 1: 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX ст. 164 с.
10. Крылатыя выразы ў беларускай мове: тлумач. слоўн.: у 2 ч. / С. В. Венідзіктаў [і інш.]. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. Ч. 2: 3 рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX ст. 208 с.
11. Іваноў Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст.: тлумач. слоўн. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. 164 с.
12. Иванов Е. Е. Белорусская паремиялогия и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения) // Nationales und Internationales in der slawischen Phraseologie Greifswald: E.M.A. – Universität, 2013. S. 111–116.
13. Венідзіктаў С. В., Іваноў Я. Я. Рускамоўныя запазычаныя крылатыя слоў у сучаснай беларускай мове // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-białowschodniosłowiańskich. 2002. Т. VIII. S. 210–217.
14. Иванова С. Ф., Іваноў Я. Я. Антыцытаты ў сучаснай беларускай мове // Phraseologische Studien: Dynamische Tendenzen in der slawischen Phraseologie. Greifswald: E.M.A. – Universität, 2010. S. 174–183.

15. Іванова С. Ф., Іваноў Я. Я., Шпакоўская В. А. Парадыйныя, іранічныя і жартоўныя трансфармацыі крылатых выразаў // *Acta Germano-Slavica*. 2011. Вып. 4. С. 52–61.
16. Цеплякова А. Д. Структурныя і семантычныя відазмяненні крылатых выразаў і афарызмаў у маўленні // *Текст. Язык. Человек: в 2 ч. / отв. ред. С. Б. Кураш. Мозырь: МГПУ имени И. П. Шамякина, 2021. Ч. 1. С. 187–191.*
17. Іваноў Я. Я. Лаканізм // *Беларускі фальклор: энцыклапедыя*. Мінск: БелЭн, 2005. Т. 2. С. 7–9.
18. Цеплякова А. Д. Мадальныя трансфармацыі крылатых слоў пры іх ужыванні ў маўленні // *Славянская фразеология в синхронии и диахронии*. 2011. Вып. 1. С. 223–226.
19. Цеплякова А. Д. Субстытуцыя кампанентаў крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове // *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015*. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. С. 160–163.
20. Цеплякова А. Д. Скарачэнне і пашырэнне кампанентнага складу іншамоўных крылатых выразаў у беларускай мове // *Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе Республики Беларусь*. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2017. С. 192–194.
21. Цеплякова А. Д. Сінтаксічныя трансфармацыі кампанентнага складу іншамоўных крылатых выразаў у сучаснай беларускай мове (увядзенне ў стандартны кантэкст, парцэляцыя, анексія і інверсія) // *Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в вузе: сб. статей*. Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2018. С. 97–100.
22. Цеплякова А. Д. Інтэртэкстуальныя трансфармацыі крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове // *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – V: сб. ст.* Могилев: МГУ имени А. А. Кулешова, 2018. С. 132–134.
23. Цеплякова А. Д. Граматычныя відазмяненні ў маўленні крылатых выразаў з іншамоўных крыніц // *Шамякінскія чытанні: Письменник – Асоба – Час*. Мазырь: МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2021. С. 164–168.
24. Цеплякова А. Д. Камбінаваныя спосабы трансфармацыі крылатых выразаў у маўленні // *«Благословенны первые шаги...»: сб. работ молодых исследователей*. Магнитогорск: МГТУ имени Г. И. Носова, 2021. Вып. 15. С. 132–141.
25. Іваноў Я. Я. «Мы ловім крылатыя словы...»: крылатыя выразы і афарызмы ў беларускай мове // *Роднае слова*. 2025. № 2. С. 80–83.
26. Іваноў Я. Я. Афарыстычнае выказванне як моўная мадэль крылатых слоў // *Філолагічныя студыі*. 2017. Вип. 16. С. 114–121.
27. Іваноў Я. Я. Афарызмы ў мове і мова афарызмаў. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2024. 296 с.
28. Саввина Е. Н. О трансформациях клишированных выражений в речи // *Паремиологические исследования: сб. статей*. М., 1984. С. 202–222.
29. Наумов Э. Б. Способы трансформации фразеологизмов // *Русский язык в школе*. 1971. № 3. С. 71–74.
30. Савенкова А. Е. Структурное преобразование пословиц и поговорок в речи // *Русский язык в школе*. 1987. № 4. С. 69–73.
31. Крейдлин Г. Е. Структура афоризма // *Проблемы структурной лингвистики: сб. ст.* М., 1989. С. 196–206.
32. Іваноў Я. Я. Аб другасным спосабе дэрывацыі непрэцэдэнтных афарызмаў // *Грани слова: сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко*. М., 2005. С. 463–468.
33. Теплякова А. Д. О структуре словаря крылатых слов современного немецкого языка (для белорусов, изучающих немецкий язык как иностранный) // *Філологіка*. 2020. Вип. 21. С. 68–86.
34. Tepljakowa A. Über den Aufbau des Wörterbuchs der geflügelten Worte der modernen deutschen Schriftsprache (für Belarussen, die Deutsch als Fremdsprache studieren oder lernen) // *Językoznawstwo*. 2020. No. 1 (14). С. 107–128.
35. Цеплякова А. Д. Слоўнік нямецкіх крылатых слоў для беларускамоўных карыстальнікаў // *Труды БГТУ. Сер. 4, Принт- и медиатехнологии*. 2021. № 1 (243). С. 84–94.

References

1. Lepeshau I. Ya. Winged words. *Entsyklapedyya litaratury i mastatstva Belarusi* [Belarusian literature and art encyclopedia]. Minsk, BelSE Publ., 1986, vol. 3, p. 137 (In Belarusian).
2. Mikhnevich A. Ya. Winged words. *Belaruskaya mova* [The Belarusian language]. Minsk, BelEn Publ., 1994, pp. 273–274 (In Belarusian).
3. Ivanou Ya. Ya. Winged words. *Belaruski fal'klor* [Belarusian folklore]. Minsk, BelEn Publ., 2005, vol. 1, pp. 729–730 (In Belarusian).
4. Ivanov E. E. Linguistic nature of winged words. *Prablemy belaruskaga litaraturaznaustva* [The problems of Belarusian literary studies]. Minsk, MNT Publ., 2000, pp. 303–312 (In Russian).

5. Lomakina O. V., Mokienko V. M. Studying of winged words in modern cultural context. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov* [Bulletin of Peoples' Friendship University of Russia], series: The theory of a language. Semiotics, 2019, vol. 10, no. 2, pp. 256–272 (In Russian).
6. Ivanou Ya. Ya. "The soul is winged in words!..": winged words and aphorisms as a linguistic phenomenon. *Rodnaye slova* [Native word], 2025, no. 1, pp. 38–41 (In Belarusian).
7. Yankouski F. *Krylatyya slovy i afaryzmy (z belaruskikh litaraturnykh krynits)* [Winged words and aphorisms (from Belarusian literary sources)]. Minsk, Vydavetsstva AN BSSR Publ., 1960. 135 p. (In Belarusian).
8. Ivanova S., Ivanou Ya. *Slounik belaruskikh prykazak, prymavak i krylatykh vyrazau* [The Dictionary of Belarusian proverbs, sayings and winged words]. Minsk, BSF Publ., 1997. 262 p. (In Belarusian).
9. Venidziktau S. V., Danilenka I. L., Ivanova S. F., Ivanou Ya. Ya. *Krylatyya vyrazy u belaruskay move* [Winged words in the Belarusian language]. Magilyou, MDU imya A. A. Kulyashova Publ., 2004. Part 1, From foreign (European and American) sources of 12–20 centuries. 164 p. (In Belarusian).
10. Venidziktau S. V., Danilenka I. L., Ivanova S. F., Ivanou Ya. Ya., Chekh V. V. *Krylatyya vyrazy u belaruskay move* [Winged words in the Belarusian language]. Magilyou, MDU imya A. A. Kulyashova Publ., 2006. Part 2, From Russian literary and folklore sources of 12–20 centuries. 208 p. (In Belarusian).
11. Ivanou Ya. Ya. *Krylatyya afaryzmy u belaruskay move: z inshamounykh litaraturnykh i fal'klornykh krynits VIII st. da n. e. – XX st.* [Winged aphorisms in the Belarusian language: from foreign literary and folklore sources from 8 to 20 century]. Magileu, MDU imya A. A. Kulyashova Publ., 2011. 164 p. (In Belarusian).
12. Ivanov E. E. Belarusian paremiology and aphorism in the pan-European context (current problems of study). *Nationales und Internationales in der slawischen Phraseologie* [National and international in Slavic phraseology]. Greifswald, E.M.A. – Universität Publ., 2013, pp. 111–116 (In Russian).
13. Venidziktau S. V., Ivanou Ya. Ya. Russian borrowed winged words in the modern Belarusian language. *Dziedzistwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-baltowschodniosłowiańskich*, 2002, vol. VIII, pp. 210–217 (In Belarusian).
14. Ivanova S. F., Ivanou Ya. Ya. Anti-quotations in modern Belarusian. *Phraseologische Studien: Dynamische Tendenzen in der slawischen Phraseologie*. Greifswald, E.M.A. – Universität Publ., 2010, pp. 174–183 (In Belarusian).
15. Ivanova S. F., Ivanou Ya. Ya. Shpakouskaya V. A. Parodic, ironic and humorous transformations of winged words. *Acta Germano-Slavica*, 2011, vol. 4, pp. 52–61 (In Belarusian).
16. Tseplyakova A. D. Structural and semantic variations of winged words and aphorisms in speech. *Tekst. Yazyk. Chelovek* [Text. Language. Man]. Mozyr, MGPU imeni I. P. Shamyakina Publ., 2021, vol. 1, pp. 187–191 (In Belarusian).
17. Ivanou Ya. Ya. Laconicism. *Belaruskі fal'klor* [Belarusian folklore]. Minsk, BelEn Publ., 2005, vol. 2, pp. 7–9 (In Belarusian).
18. Tseplyakova A. D. Modal transformations of winged words when used in speech. *Slavyanskaya frazeologiya v sinkhronii i diakhronii* [Slavic phraseology in synchrony and diachrony], 2011, vol. 1, pp. 223–226 (In Belarusian).
19. Tseplyakova A. D. Substitution of components of winged words in the modern Belarusian literary language. *Vostochnoslavyanskiye yazyki i literatury v evropeyskom kontekste – 2015* [East Slavic Languages and Literatures in the European Context – 2015]. Mogilev, MGU imeni A. A. Kuleshova Publ., 2016, pp. 160–163 (In Belarusian).
20. Tseplyakova A. D. Reduction and expansion of the component composition of foreign-language winged words in the Belarusian language. *Aktual'nyye problemy prepodavaniya inostrannykh yazykov v vysshey shkole Respubliki Belarus'* [Current issues of teaching foreign languages in higher education in the Republic of Belarus]. Mogilev, MGU imeni A. A. Kuleshova Publ., 2017, pp. 192–194 (In Belarusian).
21. Tseplyakova A. D. Syntactic transformations of the component structure of foreign-language winged words in modern Belarusian (introduction to the standard context, parcellation, annexation and inversion). *Teoreticheskiye i prakticheskiye predposylki podgotovki polilingval'nykh spetsialistov v vuze* [Theoretical and practical prerequisites for training multilingual specialists at a university]. Mogilev, MGU imeni A. A. Kuleshova Publ., 2018, pp. 97–100 (In Belarusian).
22. Tseplyakova A. D. Intertextual transformations of winged words in the modern Belarusian literary language. *Vostochnoslavyanskiye yazyki i literatury v evropeyskom kontekste – V* [East Slavic Languages and Literatures in the European Context – V]. Mogilev, MGU imeni A. A. Kuleshova Publ., 2018, pp. 132–134 (In Belarusian).
23. Tseplyakova A. D. Grammatical variations in the speech of winged words from foreign language sources. *Shamyakinskiya chytanni: Pis'mennik – Asoba – Chas* [Shamyakin Readings: Writer – Person – Time]. Mozyr, MDPU imya I. P. Shamyakina Publ., 2021, pp. 164–168 (In Belarusian).

24. Tseplyakova A. D. Combined methods of transforming winged words in speech. *“Blagoslovenny pervyye shagi...”: sbornik rabot molodykh issledovateley* [“Blessed are the first steps...”: collection of works by young researchers]. Magnitogorsk, MGTU imeni G. I. Nosova Publ., 2021, vol. 15, pp. 132–141 (In Belarusian).
25. Ivanou Ya. Ya. “We catch winged words...”: winged words and aphorisms in the Belarusian language. *Rodnaye slova* [Native word], 2025, no. 2, pp. 80–83 (In Belarusian).
26. Ivanou Ya. Ya. Aphorisms as a language model for winged words. *Filologichni studii* [Philological studies], 2017, vol. 16, pp. 114–121 (In Belarusian).
27. Ivanou Ya. Ya. *Afaryzmy u move i mova afaryzmau* [Aphorisms in language and the language of aphorisms]. Magileu, MDU imya A. A. Kulyashova Publ., 2024. 296 p. (In Belarusian).
28. Savvina E. N. On the transformations of cliched expressions in speech. *Paremiologicheskiye issledovaniya* [Paremiological studies]. Moscow, Nauka Publ., 1984, pp. 202–222 (In Russian).
29. Naumov E. B. Methods of transformation of phraseological units. *Russkiy yazyk v shkole* [Russian language at school], 1971, no. 3, pp. 71–74 (In Russian).
30. Savenkova A. E. Structural transformation of proverbs and sayings in speech. *Russkiy yazyk v shkole* [Russian language at school], 1987, no. 4, pp. 69–73 (In Russian).
31. Kreydlin G. E. The structure of the aphorism. *Problemy strukturnoy lingvistiki* [Problems of structural linguistics]. Moscow, Nauka Publ., 1989, pp. 196–206 (In Russian).
32. Ivanou Ya. Ya. On the secondary method of deriving unprecedented aphorisms. *Grani slova: sbornik nauchnykh statey k 65-letiyu professora V. M. Mokiyeiko* [Facets of the word: collection of scientific articles for the 65th anniversary of Professor V. M. Mokiyeiko]. Moscow, 2005, pp. 463–468 (In Belarusian).
33. Tseplyakova A. D. About the structure of the dictionary of winged words in the modern literary German language (for the Belarusians studying German as a foreign language). *Filologika* [Philologika], 2020, vol. 21, pp. 68–86 (In Russian).
34. Tepljakova A. Über den Aufbau des Wörterbuchs der geflügelten Worte der modernen deutschen Schriftsprache (für Belarussen, die Deutsch als Fremdsprache studieren oder lernen). *Językoznawstwo*. 2020, no. 1 (14), pp. 107–128 (In German).
35. Tseplyakova A. D. Dictionary of german winged words for Belarusian-speaking users. *Trudy BGTU* [Proceedings of BSTU], issue 4, Print- and Mediatechnologies, 2021, no. № 1 (243), pp. 84–94 (In Belarusian).

Інфармацыя пра аўтара

Цеплякова Альбіна Дзмітраўна – старшы выкладчык кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі. Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова (вул. Касманаўтаў, 1, 212022, г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь). E-mail: albinka-t@yandex.ru

Information about the author

Tseplyakova Albina Dzmitrauna – Senior Lecturer, the Department of Theoretical and Applied Linguistics. Mogilev State A. Kuleshov University (1 Kosmonavtov str., 212022, Mogilev, Republic of Belarus). E-mail: albinka-t@yandex.ru

Пасмыніў 13.01.2025